

NÉMA JUDIT-ESZTER

ÍRÁS-OLVASÁSI KOMPETENCIÁK FEJLESZTÉSÉNEK FAKTORAI AZ INKLUZÍV KORAGYERMEKKORI NEVELÉS JEGYÉBEN

*Influential factors on children's reading and writing development:
the perspective of parents in a Swedish context, Early Child Development
and Care*

Annika Axelsson – Johanna Lundqvist – Gunilla Sandberg

A minőségi koragyermekkori nevelés nagy mértékben foglalkoztatja az társadalomkutatókat, számos nemzetközi szervezet¹ szerint prioritásként kell kezelni a minőségi koragyermekkori nevelés és gondozás kérdését az egész életen át tartó tanulás terén fennálló egyenlőtlenségek kezelése érdekében.

Jelen bemutatás tárgyát képező kutatás² az egyenlő oktatáshoz való gyermekjogi alapokra hivatkozva helyezi vizsgálatának fókuszát az írás és olvasás tanulásához való jogra, továbbá a kompetenciák fent említett minőségi koragyermekkori, iskoláskor előtti elsajátítására. A gyermekek írás-olvasástanulásának fejlesztését ebben az inkluzív nevelési elméleti keretben célozza meg feltárni mintegy 27 svédországi család szülői perspektíváján keresztül. A svédországi nagy presztízsnak örvendő, hatékony oktatási rendszer normái és a svéd magas életminőség együttthatói mentén

¹ Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO), az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermek Gyorsségélyalapja (UNICEF), az Európai Bizottság, az Eurydice és az Európai Ügynökség a Sajátos Nevelési Igényű Tanulókért és az Inkluzív Oktatásért

² Annika Axelsson, Johanna Lundqvist & Gunilla Sandberg: Influential factors on children's reading and writing development: the perspective of parents in a Swedish context IN Early Child Development and Care, Volume 190, 2020. DOI: 10.1080/03004430.2019.1590348 <https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1590348> (letöltés ideje: 2021.08.31.)

tanuláságos konklúziókat vonhatunk le a továbbiakban az angol nyelven közzétett kutatásból.

A bronfenbrenneri ökoszisztéma-modell mint elméleti kiindulópont

A tágabb Svédországot vizsgáló kutatási projekt elméleti kerete egyben Urie Bronfenbrenner inkluzív koragyermekkori nevelési ökoszisztéma-modelljének adaptációja. A modell szerint a fejlődés, különösképpen a korai időszakban, az aktív egyén és a közvetlen környezetének komplex, kölcsönös interakcióinak folyamataiban megy végbe (ld. mikrorendszer, mezorendszer, exorendszer, makrorendszer fogalma, a környezettel folytatott proximális, komplex folyamatok szerepe a gyermek szocializációjában).

A kutatás problémafelvetése ehhez igazodva interdiszciplináris kérdésként tekint az olvasóvá nevelés kérdésére, bevezetőjében hangsúlyozza: egyszerre fókuszál a kulcskompetenciák kialakításában felelős pedagógiai keretre, közösségekben érvényesülő támogató struktúrák jelenlétére, valamint a korai években meghatározó szülői kontextusra, mint elsődleges szocializációs közeg fontosságára.

Szülőket kérdezvén a tanulmány aktív befolyásoló tényezőkként kezeli a családi háttérrel és szülői példamutatást. A család fontos szellemi-kulturális szerepét hangsúlyozza a gyermek morális-értékrendbeli szocializációja és az iskolai életben kifejtett hatékonysága, jövőbeli sikere kialakításában. A problémafelvetés indokoltsága érdekében, számos kutatás eredményét felhasználva azon tényállás mellett érvel, miszerint a koragyermekkorban, iskoláskor előtti időszakban írás-olvasás kompetenciákban jártasabb gyerekek előnyt élveznek majd az iskolában, ezáltal lesznek magabiztosabb, sikeres nyelvhasználók, mindezzel egyenes arányban jó tanulók, kevésbé rászorultak a speciális, felzárkóztató oktatás segítségére.

Kutatási célcsoport: iskoláskor előtti kisgyermekes családok

A svéd beiskolázási modell szerint a gyerekek egy és öt éves koruk közt járhatnak iskolaelőtti oktatásra. A magyar nyelvterületen óvodai oktatásként definiált első oktatási lépcsőn a teljes svédországi gyermekpopulációt tekintve az egy és három éves gyerekek 77%-a, a négy és öt év közti gyerekek 95%-a vesz részt. Második lépcsőjén a svéd oktatási rendszernek egy éves iskolaelőkészítő osztály áll, melyen a hat éves gyerekek 98%-a vesz részt rendszeresen. A hét éves kor betölté-

sével kezdődő harmadik beiskolázási lépcső már a formális iskolai első osztályos oktatást jelenti Svédországban is. Az iskolaelőtti oktatás elméleti célja a gyerekek megfelelő ingerekkel, impulzusokkal való ellátása, játékidő biztosítása és kezdetlegesebb tanulási formák iránti fogékonyságuk stimulálása, melyekkel a későbbi hatékony iskolai helytállást készítik elő.

Ugyanakkor Svédország oktatási rendszerének szintén számolnia kell a társadalomban és az oktatásban érvényesülő általános értékrendbeli válsággal, mely főként az olvasás- és szövegértési kompetenciák mérésének viszonylagos csökkenésén mérhető. Számos didaktikai kutatást idézve a szerzők arra a kedvezőtlen tendenciára hívják fel a figyelmet, hogy egyre inkább felkészületlenek az írás és olvasás elemeinek befogadására az előkészítő osztályba iratkozó gyerekek. Ha túlnyomórészt szabad játékkal töltötték a gyerek első pár évét az irányított olvasási-szövegértési tevékenységek hátrányára, az egyértelműen kihívást jelent, és tanulási nehézségeket eredményez a továbbiakban – vonják le a következtetést.

Bár az iskola előtti oktatás igénylése magas Svédországban, és sok gyerek részesül ezen oktatási formákban, a kutatók arra a belátásra jutottak, a különböző környezetből érkező iskolaköteles gyerekek eltérő értelmi szintjei mögött az eltérő szülői indíttatást, az otthoni közegben történő írás-olvasási készségeket támogató életmódbeli faktorokat, attitűdöket érdemes vizsgálniuk.

A kutatás metodológiája

Elsődleges kérdésfelvetésként a kutatók arra voltak kíváncsiak, hogy látják a szülők, melyek lehetnek az olvasás és írás fejlesztésének koragyermekkori tényezői? A három szerző által 2016-ban vezetett projekt 27 családot érintett. Az élettörténeti interjúk módszerével, strukturált interjúk révén kívánták meg feltárni az olvasást érintő értékrendbeli válság társadalmi jelenségének individuális reprezentációját, szubjektív szülői megélését feltérképezni.

A 27 interjú egy tágabb kutatási projektbe ágyazódva 2012-2017 közt zajlott Svédországban M. Sandström, A. Axelsson és J. Lundqvist vezetésében, eredeti címen: *Borderlands, Bridges and Rites of Passage – Understanding Children's Learning Journeys from Preschool to School*.

A kutatásban Svédország közép-keleti régióiból részt vevő interjúalanyok hét település iskolaelőtti és -előkészítői osztályba járó gyerekek önként vállalkozó szülői-

ből tevődött össze, mind rurális, mind városi közeget érintve, szülői tanulmányi végzettség szűrőjétől függetlenül. A narratív interjúk időkerete esetenként 50 és 90 perc közt zajlott, melyet 364 oldalas nyomtatott anyagban dokumentált a szerző-csapat.

Ezekben az élettörténeti interjúkban a szülőket arra kérték, szabadon beszéljenek gyermekükről, jellemezzék tanulási környezetét, gyermekeik és szülői kapcsolatukat a pedagógusokkal történő kooperáció tekintetében, melyről mint a szülők által megfogalmazott ideális oktatási elvárásokról egy tanulmánykötetben prezentáltak. Az összességében pozitív kicsengésű interjúkból a szülők többé-kevésbé optimistán látták az otthoni és didaktikai keretekben történő fejlesztés lehetséges kooperációit, maguk és pedagógusaik szerepét. Ugyanakkor gyermekeiknek felét tanulmányi szintnek megfelelőnek vélték, negyedét nehézségekkel küzdőnek, másik negyedét pedig tehetségük okán többre hivatottabbnak társaiknál. A gyerekek és szüleik nevét az publikáláskor kódokkal helyettesítették.

Eredmények, konklúziók

Az adatok elemzésének tematizálásakor az elméleti keretként szolgáló bronfenbrenneri PPCT-ökológiai modellt tartották szem előtt. A modell szerint a kutatás eredményeit a mikrorendszert képező mindennapi élet színterétől (pl. család, óvoda, kortárs csoport), a mezorendszert, exorendszert érintő tágabb kapcsolatok hálójának mézöin keresztül (pl. iskola-család-munkahely viszonya), makrorendszer kapcsolati hálójának tematikájáig (pl. kultúra, ideológiák, tömegkommunikáció) csoportosították.

A retrospektív élettörténeti interjúk során az alábbi kilenc tematikában összeítették az írás-olvasási kompetenciákat befolyásoló faktorokat – a fentiek jegyében:

1. A gyermek veleszületett adottságai, képességei

A szülők véleményéből első témaként a kutatók a írás-olvasás készségét egyéni veleszületett adottság rendszerében vizsgálták. Mielőtt automatizált készség szintjére lépne a gyerekek tudatos betűismeretén túl az olvasás kogníciója, sokan kiemelték az egyéni személyiségjegyek, adottságok, motivációk együttesét, melyek egészen kisgyerekkortól eltérőek lehetnek a gyermekek érdeklődési körei függvényében. Későbbi életszakaszokban mindez életcéljaik eltérését is fogja eredményezni – vélik a kutatók. Fizikai és pszichikai egyéni problémák köre, mint hangképzési vagy –

észlelési problémák, betegségek alapjaiban befolyásolják ezt a folyamatot. Egyes szülők pedig éppen a tehetséget és belső motivációt emelték ki, mint amitől saját magától is késztetést érez a betűk megismerésére, „könyvfogyasztásra”, írásra, rajzolásra a kisgyermek.

2. A szülői kompetenciák és a család örökletes genetikai háttere

Második témacsoportba rendeződő írás-olvasást befolyásoló faktor a szülői genetikai örökség, mely akár hangképzési, diszlexiás, diszgráfiás örökségként a gyermek nehézségeit is hivatott magyarázni. Más szülő éppen a szülői jó gének öröklésével magyarázza a gyermeke jó kognitív képességeit, olvasás és könyvek iránti szeretetét.

3. Nagyobb testvéri, kortárs ráhatás

Sok család esetében a nagyobb gyermek hatására könnyebben kapcsolódik be a kisebb testvér a betűk megismerésébe. Szülői beszámolók szerint a jó példát látva a kisebbek könnyebben megtanulták esetenként maguktól már a betűket, könnyebben ment számukra kortársaikhoz képest a betűtanulás. Tehetségesebb, igyekvőbb csoporttárs motiváló szerepét is nevesítették, melynek utánzására ébredt fel a gyermek belső írás-olvasást serkentő késztetése.

4. Szülői és nagyszülői támogató attitűd

A számottevő aktív, tudatos írással és olvasással töltött minőségi idő megléte: melyben a gyerekek gyakran olvasnak; jelen van a rendszeres esti mese rituáléja; kérdések figyelembe vételének gesztusa (jelenségek, szavak jelentéseinek, kiejtésének magyarázatára irányuló kérdések és válaszok), mindennapi életben történő tudatos írásformák támogatása (pl. bevásárló listák, születésnapi képeslapok, karácsonyi levelek, üzenetek, üzenőcédulák gyermek általi írása, dekódolása); betűkkel, számokkal történő észrevétlen, implicit szülő-gyermek interakción alapuló játékok (pl. iskolázás) – rendkívül kedvező miliőt teremtenek a koragyermekkorban az írás-olvasással szembeni pozitív hozzáállás megalapozásában.

5. Tanítói attitűd, oktatási intézménnyel történő kooperáció

Az interjúkban a szülők arról számoltak be, milyen fontos motiváló erő a tanítói támogatás, biztatás jelenléte, a gyermek és szülők igényeinek is figyelembe vétele. A magas képzettségű, jó tanítói kompetenciákkal rendelkező pedagógusok hatékonyan viszonyulnak az eltérő képességű gyermekek tanulási igényeihez – mely tényt pozitívan értékeli a szülő. A pedagógusváltások vagy a kevésbé türelmes, alulmotivált pedagógus jelenléte egyes szülők szerint ugyanakkor okozhatott tanulmányi motiválatlanságot saját gyermekük előmenetelében.

6. Iskolai szocializációs közeg, közhangulat, osztálytársak szerepe

Hatodik témaként a szülői válaszokból a csoporttársak szerepére, osztályban uralkodó közhangulatra tértek ki a szülők az írás-olvasás iránti attitűd alakulására nézve. Egy csendes, tisztelettudó osztályban könnyebben, kiegyensúlyozottabban sikerül teljesíteni, míg hangos, magatartászavaros diákok közt adódnak tanulmányi visszaesések egyes szülők beszámolója szerint.

7. Szabad játék és írás-olvasásra irányuló önként választott kisgyermekkorai tevékenységek szerepe

A gyerekek szabadidős tevékenységei önkéntelenül is tartalmazhatnak írás és olvasásra irányuló tevékenységeket. Sőt, maga a szabad játék fontos kompenzáló szerepére is rávilágít néhány szülő, mint ami ellensúlyozza az elméleti oktatás fárasztó ismeretátadó jellegét. Sokan beszámolnak arról, otthoni közegben miként játszanak betűkkel, könyvekkel, táblákkal vagy esetenként szabad rajz közben saját könyvet készít a gyerek – melyeknek mind pozitív hatást tulajdonítanak az interjúalanyok.

8. Játékok és könyvek korai jelenléte

Nyolcadik témaként a szülők materiális jellegű tárgyakat, játékszereket neveztek meg, melyek befolyással lehetnek a gyermekek írás-olvasási kompetenciáinak fejlesztésére. Otthoni vagy iskolai közegben egyaránt fontosnak vélik a betűk jelenlétét, mágnesek, puzzlekockák, építők szerepében, melyek motiválóak lehetnek, némely szülő hasznosnak vélt applikációk, oktatóvideók nézésével magyarázta a

gyermeke betűk iránti érdeklődését. Az erre fordított idő tudatos uralása viszont a szülő feladata, fogalmaz több interjúalany.

9. További segítő, ösztönző magatartásformák az írás-olvasás elsajátításának korai szakaszaiban

A speciális nevelési igényű vagy tanulási nehézségekkel, hangképzési vagy diszlexiás komplexusokkal küzdő gyerekek szülei arról számoltak be, milyen fontos szerepe van a szakmai segítségnek fejlesztőpedagógus, pszichológus személyében. Másrészt néhány tehetséges gyerek esetében a szülők úgy vélték, nem mindenkinek biztosít optimális fejlődési lehetőséget és plusz figyelmet a hagyományos iskolaelőtti oktatás, így lankadt a gyermeke írás-olvasás iránti lelkesedése.

A kutatás relevanciája, távlatai

A fenti témakörök hálózatában érvényét nyeri a kutatásban előzetesen megfogalmazott hipotézis, miszerint mindegyik faktor összeegyeztethető Bronfenrenner bioökológiai modelljével – avagy a szülői aktív szerep elengedhetetlen az írás-olvasás készség szintű kompetenciáinak kialakításában. A támogató pedagógusi háttér mellett gének, személyiségjegyek, társas kapcsolatok, játékok, könyvek, technikai eszközök, szülői, nagyszülői minták, attitűdök és támogató magatartásformák komplex rendszere áll az koragyermekkori kulcskompetenciák kialakításában. Erre az összetett rendszerre a korábban szülőkkel folytatott kutatások csupán részleteket érintve tértek ki – vélik a szerzők. Ezen kutatás sokkalinkább a szülők aktív szerepére világít rá, mondván, a szülői házban látott minták, a példamutatás mellett a tudatos szülői törekvések megléte elengedhetetlen a koragyermekkori írás-olvasás fejlesztésében, a későbbi olvasóvá nevelés kérdésében, hogy ezáltal az olvasás értékviságának tendenciája csökkenthetővé válhasson.